

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Saaïheid, maar ook vuur en emotie in Nederlands politiek debat

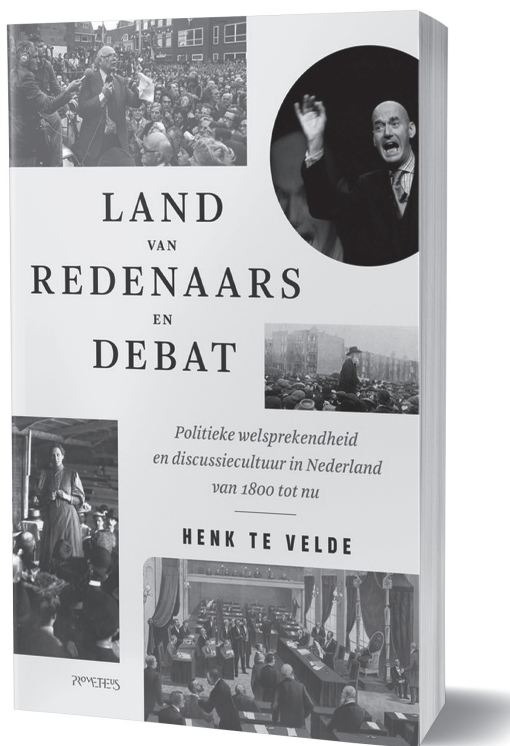
door **Piet H. de Jong** De auteur werkte als parlementair journalist bij het *Nederlands Dagblad*.

Het algemene beeld is dat Nederland een land is zonder hoogstaande politieke redenaars. We zijn een land van ‘oratorische smeerpotsen’, concludeerde *Telegraaf*-journalist Doe Hans in de jaren dertig van de vorige eeuw. Maar klopt dat beeld wel met de werkelijkheid? Wie de doorwrochte en erudiete studie van historicus Henk te Velde uit heeft, moet wel anders concluderen. Met een keur aan fraai gekozen voorbeelden haalt Te Velde het clichébeeld onderuit.

Wat hebben bijvoorbeeld de premiers Hendrikus Colijn (1869-1944), Joop den Uyl (1919-1987) en Mark Rutte (1967) met elkaar gemeen? Ze spraken het Nederlandse volk toe in een tijd van crisis. Hun woorden beklijfden en de redes werden opgeslagen in het nationale geheugen. Colijn sprak op vaderlijke toon het volk toe nadat de Duitse dictator Adolf Hitler het Rijnland met zijn troepen bezette. In reactie daarop ging Colijn op 11 maart 1936, om acht uur 's avonds, naar de radiostudio om het Nederlandse volk gerust te stellen. Zijn boodschap was

een mengeling van deskundigheid en gezag. Over de hoofden van de politici richtte hij zich rechtstreeks tot het volk. Wellicht had hij een voorbeeld genomen aan de Amerikaanse president Franklin Roosevelt, die met zijn praatjes bij de haard (*fireside chats*) het volk toesprak.

Tientallen jaren later, op 1 december 1973, verscheen premier Den Uyl op de televisie om het volk, eveneens op vaderlijke toon, bij te praten over de gevolgen van de olieboycot. Die boycot werd door Arabische landen ingesteld als vergelding van de westerse steun aan Israël in oorlog. Den Uyl, die vaak werd ervaren als bevlogen, zo niet drammerig, koos in zijn rede voor een toon van ingehouden emotie, legde uit én zocht naar verbinding. Die aanpak werkte en de speech bleef hangen. Jan Walraven, historicus en speechschrijver van premier Rutte, dacht eraan terug toen Rutte op 16 maart 2020 het verontruste en onzekere Nederlandse volk toesprak vanwege de almaar verder groeiende corona-epidemie. Vanuit zijn werkplek in het Torentje aan het Binnenhof koos ook Rutte voor nuchtere uitleg

Henk te Velde

Land van redenaars en debat. Politieke welsprekendheid en discussiecultuur in Nederland van 1800 tot nu

Prometheus | 2025 | 408 pp. | € 35,- | ISBN 9789044657784

en zocht hij verbinding. ‘Let een beetje op elkaar’, klonk het vaderlijk. Zijn live uitgezonden speech werd door 7,5 miljoen mensen bekeken.

Deze drie bekend geworden redes zijn met meer voorbeelden aan te vullen. Gezamenlijk vormen ze wel degelijk een traditie, stelt Te Velde. Het is de basso continuo in de Nederlandse politiek, een stijl die misschien droog, stijf en weinig inspirerend is, maar wel effectief en passend bij de bestuurderscultuur die Nederland kenmerkt.

Politiek is ook theater

Maar politiek is meer dan bestuur, laat Te Velde zien. In de politiek draait het ook om agenderen en debatteren om

de diverse geluiden uit de samenleving te verklanken. En ook daar valt een patroon te ontdekken. Het is als eb en vloed: na een periode van hoge stijl en toon, met veel pathos, komt de nadruk weer te liggen op rust en redelijkheid.

Al in de eerste Nationale Vergadering, 1796, laaien de emoties hoog op. De theatraliteit van de redenaars is ontleend aan de schouwburg en aan de kansel. Dominees en meer nog advocaten zetten de toon in het parlement.

In de periode 1840-1880 wordt de nadruk verlegd naar redelijke politiek om via wetten het land ordentelijk te besturen. De liberale politicus Johan Rudolph Thorbecke kruist de degens

met de antirevolutionaire voorman Guillaume Groen van Prinsterer. De bestuurder versus de rasdebater.

Weer een periode later, 1880-1918, zijn het 'publiekspolitici' die het podium betreden en de toon bepalen. De katholieke voorman Herman Schaepman (1844-1903) wordt geschetst als 'spokenworddichter'. Zijn socialistische collega dominee Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) en Abraham Kuypers (1837-1920), de gereformeerde politieke voorman, hadden elk hun 'eigen retorische strategie'. Een strategie waarbij de relatie met hun achterban leidend was.

In een informatief terzijde maakt Te Velde duidelijk dat de vaak genoemde 'domineestoon', de kanselwelsprekendheid in de Nederlandse politiek, enkele keren een nieuwe inhoudelijke invulling kreeg. Het ging van uitermate zalvend en verzoenend tot aan uitgesproken activistisch.

Na de Tweede Wereldoorlog gaat het afwisselen van de tijdperken onverminderd door. Het tijdvak van Ruud Lubbers en Wim Kok kan getypeerd worden als bestuurlijk, misschien zelfs saai, met de klemtoon op 'kleine gebaren in plaats van grote woorden'. Een stijl die weer een reactie oproep door publiekspolitici, het duidelijkst verwoord door Pim Fortuyn in de aanloop naar de verkiezingen van 2002. Het lijkt erop dat we nog steeds in die stijl van politiek bedrijven zitten. Het is een stijl die past bij wat de Franse politicoloog Bernard Manin al in 1997 in zijn boek over vertegenwoordigende politiek schreef; hij sprak van de 'toeschouwersdemocratie', waarbij het

tv-publiek zijn keus voor de favoriete politicus al zappend bepaalt.

Benauwde oorlogstijd

Bijzondere tijden leiden tot bijzondere speeches. Te Velde wijdt een lang hoofdstuk aan welsprekendheid in de Tweede Wereldoorlog, een benauwde periode die in redes wordt verwerkt en waarin pathos een grote plek krijgt. Zo weet koningin Wilhelmina in haar 31 radioredes het hart van de bevolking in bezet Nederland te raken. Haar strijdbare toon is een mix van bemoediging en ontroering. Hetzelfde geldt voor de redes van premier Pieter Sjoerds Gerbrandy vanuit Londen.

De erfenis van deze retorische

De domineestoon ging van uitermate zalvend tot aan uitgesproken activistisch

oorlogstraditie werkt nog geruime tijd door. Zoals in de preek die Jan Buskes op 21 maart 1948 hield, met de zinsnede over de 'afgebrande dessa's van generaal Spoor'. Dominee Buskes hekelde de koloniale oorlog en ging daarmee radicaal in tegen de heersende opvatting dat Nederland gezag en orde in Nederlands-Indië moest herstellen.

Met zijn onderzoek heeft Te Velde een fraai nieuw hoofdstuk toegevoegd aan de Nederlandse politieke geschiedschrijving. Een leuk extraatje is dat met behulp van QR-codes op verschillende plekken in het boek fragmenten van bekende speeches zijn te beluisteren of te bekijken.